

Värdet av en UTSTÄLLNING

Reflektioner utifrån Ekonomiska museets utställning om hyperinflation

AV DANIEL BERG

»Se utställningen om ofrivilliga miljonärer och värdelösa pengar.« Nog lockas man, både av det hyperaktuella ämnet och av att se hur ett sprillans nytt museum presenterar sig.

Kungliga myntkabinettet har flyttat från Slottsbacken till Historiska museets komplex på Narvavägen. På vägen bytte det namn. Re-brandningen känns välbehövlig då detta Sverige äldsta museum drabbades av en präktig skandal: själva chefen stal ur de numismatiska samlingarna under lång tid. Den utplundrade, dammiga myntsamlingen ska nu stiga ut som en fågel Fenix till ett nutida, aktuellt museum om allt från privatekonomi till ekonomisk historia och samhällsekonomiska dagsfrågor.

Och att efter myntstölden i mångmiljonklassen göra en utställning om värdelösa pengar är ytterligare en signal om vilja till drastisk kursändring. Myntens värde ställde till problem – den nya utställningarna slår tillbaka och problematiserar myntens värde!

Pengarnas alkemiska karaktär, deras undergrävande moral och strukturer, deras växelverkan mellan konkret och abstrakt värde har fascinerat och provocerat i alla tider. David Graeber skriver om hur alla de nya filosofiska skolorna världen över som springer fram under 600-talet f kr, sam-

manfaller med en ny sorts pengar, mynten. I såväl Kina som Indien och Persien och Grekland, menar Karl Jaspers, såg filosoferna dolda värden bakom de objekt som människorna kunde förnimma med enbart sinnena. Ja, Platons grotta till exempel.

Metall hade använts som pengar i årtusenden. Det nya med mynten var stämplingen. Metall plus en symbol för kungen, staten, makten. Tinget adlades med ett tecken. Dess värde upphöjt av ett sigill. Magi. Som fungerade. De myntade pengarna knöt samman ekonomins reala och sociala aspekter.

Århundraden passerade, och i vår närtid har pengars värde mer och mer enbart handlat om symbolen: språket, magin som säger »detta är värt något». Själva tinget behöver inte längre vara en bit metall. Eller ens papper. Det kan vara ett flimmer på internet. Eller, som när mynten först uppstod: ett löfte från makten. Till slut blev de makten och kan nu lova sig själva till värde.

Detta tar vi till vardags för givet. Symbolernas ekonomiska egenvärde är i dagens tjänste- och informationsekonomi så naturligt att knappt någon förundras över att de pengar vi använder enkom har ett symbolvärde. Vi litar så mycket på detta att vi till och med tar för givet att symbolernas värden är stabila.

Så när vi går från myntkabinett till eko-

nomiska museet kanske pengars värde nu kan ställas upp som historisk gåta istället för som numismatisk norm. Det gör det. Och mer därtill. Ett besök på Ekonomiska museet visar sig vara en postmodern berg-o-dalbanefärd av uppvisning av diverse ekonomisk-symboliska standarder och praktiker. En del medvetna, andra inte.

Pengarnas alkemiska karaktär, deras undergrävande moral och strukturer, deras växelverkan mellan konkret och abstrakt värde har fascinerat och provocerat i alla tider.

Till att börja med ställer museet ut »sponsoring». Hyperinflationens huvudsponsor är Swedbank. Se där. Statliga museer sponsras tydligen av privata pengar, helt i linje med kommersialiseringen av våra offentliga rum i allmänhet. Säg den park, gata eller kollektivtrafikyta som saknar reklam. Ekonomiska museet presenterar sig som en neutral pedagogisk uppvisare av ekonomiska förhållanden – samtidigt som det delfinansieras av ett privat finansinstitut med starka särintressen i ekonomiska förhållanden. Swedbank har förstas särintressets, inte allmänhetens, åsikter



Ett betalningsmedel under tiden kring Ryska revolutionen var ostbitar med en officiell stämpel. Här 5 rubel. Ryssland ca 1914-1918. Visas i utställningen Hyperinflation.

om sådant som upprätthållandet av delreservbanksystemet, privata kreditpengar och statlig e-krona. Har banken fått gehör för dessa sina intressen som sponsor? Bör Bofors sponsra Armémuseum? Postmodernt nog får besökaren inget svar på denna spännande fråga, utan ställa bara inför ett vitalt faktum.

Väl inne i Ekonomiska museets huvudrum blir besökaren undervisad i det ekonomiska fenomenet »billighet«. Det känns inte som om Swedbank hostat upp många kreditkronor för inredningen. Likt utcheckningen på Ica eller SL:s biljettköp består utställningen huvudsakligen av plast och komposit-träskivor och skärmar. I taket syns blottade rör och hängande sladdar.

Är denna billighet ett tecken på fattigdom eller rikedom? Om materialen som använts är billigare men ger samma funktion som de äldre, då har vi ju fått mer för pengarna, och torde därför anses rikare. Men kontrasten från Historiska museets välvda stensalar ger en fattigare känsla. Här bjuds mången skärm med huvuden som pratar knastertorr info. Det känns inte lyxigt. Skärmar är inte lyxigt. Skärmar är deklaserade, de är arbetstimmarnas stirr, den ensamma kommunikationens och hjärn-

döda underhållningens domän. Att gå på museum kunde antas vara att få slippa skärmen en stund för att få se vad som är där bakom, ni vet – det skärmen reproducerar. Kanske till och med mynt. Men de kanske är slut? Förlåt, det var ett *billigt* skämt.

Skärmarna på Ekonomiska museet ger just ett förbilligande intryck. Varför ha ett museum ens på en speciell plats om allt där finns är skärmar? Skärmar kan ju ta informationen var som helst. Besökaren kan till och med komma att undra varför denna utställning alls ska »äga rum«. För den som vill veta något om hyperinflation på en videoskärm är Youtube ett bättre och behändigare alternativ. Och redan Youtube känns fattigt. Detta är Youtube minus en resa. Utställningen visar därmed vad inflation innebär. Skickligt.

Ekonomiska museet ärvde 650 000 objekt från Kungliga myntkabinettet (frånräknat 1500 finmynt stulna av f.d. chefen). Det märks inte. Bland de få objekten finns några montrar med sedlar i höga valörer, ett svenskt kopparplåtmynt från 1644 samt några klart snygga origamiskulpturer eller dylikt gjorda av sedlar som blivit värdelösa efter hyperinflation. En rysk peng av ost från 1910-talets kaos är den enda riktiga behållningen vad objekten beträffar. Den fick man leta efter i en låda – dagens museer ska ju också vara interaktiva. Att dra ut lådor är som att bläddra blad i en bok: lite ska besökaren få anstränga sig.

Moderna museer, så även detta, verkar vilja se sig mindre som utställningsplatser för föremål, och mer som böcker man går runt i. Korta texter på skyltar är inne, objekt är ute. Enligt en vän med täta kontakter i museiindustrins hjärta, det vill säga Kungliga Djurgården, hade det privatägda Vikingamuseet vid öppningen bara ett enda objekt från järnåldern, en vikingabajskorv de lånat från Historiska museet.

Den här utställningen lyckas dra jämnt skägg med de främsta inom modern utställningskonst. Man ställer nämligen inte bara ut objekt, man ställer ut avsaknaden

själv som objekt! Mitt i utställningssalen kan man besöka vad som ska påminna om en tom butik. På hyllorna står några sorgliga konserver, och flingor i glasburkar. Man uppmanas lägga en gummikula i en av flera plastbehållare för att berätta vilka varor man mest skulle sakna vid hyperinflation. (»Museibesök« finns inte som alternativ.)

Att ställa ut något så abstrakt som hyperinflation måste i ärlighetens namn vara oerhört svårt. För det första finns ingen objektiv och enda inflation att ställa ut. Inflationens mätobjekt är alltid ett urval prisuppgifter på historiskt specifika varor. Om inte varornas kvalitet snabbt förändras till oigenkännlighet skiftar den historiska kontext i vilken de konsumeras. Du kan aldrig konsumera samma vara två gånger som Herakleitos inte sa.

Därtill finns flera olika sätt att räkna samman prisuppgifterna till ett prisindex och länka dem över en viss undersökningsperiod. Inflationens flyktiga fenomen beror helt enkelt på att pengar får sitt värde från en komplex och snabbväxande historisk kontext.

Att ställa ut inflationens fenomen kräver kanske att mycket är beskrivet i text och utställt i form av icke-historiska, didaktiska objekt. Interaktivitet är säkert ett bättre sätt att lära ut om samlingen på ett demokratiskt vis. Säger man vill men Ekonomiska museet är i dessa avseenden mycket av den kursändring man signalerat. Förväntningarna på en utställning med pengarna som en historisk gåta i centrum visar sig dock förfelade. Det syns inte minst i den inflation man valt att ställa ut.

Skulle man noga läsa och lyssna på all information som utställningen erbjuder skulle man få en rätt god inblick i inflationsberäkningarnas svårigheter såväl som i pengarnas knepiga tillkomstmekanik och pengavärdets stundtals hastiga försvinnande. Men de flesta besökare ser mest ut att skumma sig fram och tyst betrakta de uppställda scenerna någon minut innan de släntrar vidare. Den bild av inflation som då träder fram är långt mer demokratisk än den inflation som räknas fram med Konsumentprisindex (KPI) och

som styr vår ekonomiska politik.

De varor som dominerar i utställningen är dagliga konsumtionsvaror, mat särskilt som i den tomma matbutiken. »HUNGER« står sprayat utan någon vidare förklaring eller sammanhang på en vägg. Men förhållandet mellan matpriser och inflationen förklaras på en plakett: »Varorna viktas efter hur mycket de konsumeras«. Detta ska alltså beskriva hur inflation beräknas. »En vara som många köper, som mjölk, får större plats än en mer ovanlig vara.«

Mjölke exemplet framställer det som om viktningen bestäms av vilken volym, hur ofta, eller hur många stycken av en vara som många, majoriteten konsumenter köper. Det låter som om KPI är ett demokratiskt index, alltså ett där varje konsuments konsumtion viktas lika i beräkningen av varukorgen.

Konsumentprisindex är ett plutokratiskt index, inte ett demokratiskt. Rika konsumenter köper mer än genomsnittet och de köper andra varor än folkflertalet.

Men så är det inte. Viktningen av varorna i Konsumentprisindex bestäms av deras andel av konsumtionen nationellt. Centralt är varken volym eller frekvens, inte heller hur många konsumenter som köper en vara. Det som räknas är dess värde i kronor. Konsumentprisindex räknar spenderade kronor, inte antal varor eller antal konsumenter. Rika konsumenter köper mer än genomsnittet och de köper andra varor än folkflertalet.

Det gör att varukorgens vikter i index inte liknar mediankonsumentens konsumtion – vilket museets mjölke xempel vill påstå. Varor som är relativt ovanliga för fattiga får större plats i korgen, tvärt emot vad som påstås här. Ju mer ojämlikt ett samhälle är, desto mindre roll spelar prisökningar av majoritetens konsumtionsvaror för uppmätandet av inflation. Ett samhälle som successivt blir allt mer ojämlikt (som

Sverige 2022) kan ha stigande priser på basvaror som mjölk utan att någon inflation alls uppmäts.

Det blir i ett sådant ekonomiskt samhälle allt svårare att se den direkta kopplingen mellan inflationens fenomen och grafitti som skriker ut »HUNGER«. Vad som är hummerdeflation för den ena kan vara mjölkhyperinflation för den andra.

Den hyperinflation som ställs ut har ett strikt 1900-talsperspektiv och detta 1900-tal hänger löst i luften, som om det inte behövde förstås historiskt utan förklarade sig själv. Det gör att hyperinflationen framstår som ett närmast universellt fenomen, det behöver ingen rumslig eller tidlig bestämning för att förstås, de historiska och platsbundna detaljerna är mer för smakens än näringens skull. Att det är så man valt att ställa ut hyperinflationen pekar på att man har en nationalekonomisk snarare än en ekonomihistorisk grundförståelse av fenomenet.

Den nationalekonomiska förståelsen stiger fram i förklaringarna av de fall av hyperinflation som lyfts i utställningen, som den tyska under 1920-talet och Venezuelas av idag. Summan utan kardemumma är att förtroendet för pengarna försvunnit, penningutgivarna kompenserat för den fallande köpkraften med utgivning av allt högre denominationer på allt fler och färskare penningmedel vilket självklart ytterligare sänker förtroendet, skapar förväntningar om fortsatta prisökningar som i sin tur driver på dynamiken.

Förtroendet förloras vanligen i odemokratiska, instabila och fattiga länder läser man. Befolkningen går då över till att använda valutor från mer rika, fria och stabila länder. I denna bild av hyperinflationen står den numismatiska normen om det naturliga snarare än gåtfulla med pengarnas värde kvar i orubbat bo. I förklaringen som ges anas också en stor motsägelse, hyperinflationens moderna fenomen ser ut att drabba omoderna länder eller länder som slängs ut ur moderniteten.

Så mycket för förhoppningarna vid entrén

Under 1910-talet när de första levnadskostnadsindexen framställs som senare ska uppgå i KPI efter Andra världskriget består varukorgen av ett fyrtiotal varor. Mjölk var verkligen en viktig vara i index då, maten uppgick till hälften av korgen.

om ett museum för ekonomisk historia tänker man när man släntrar ut i snön. Åter under affischen som lockar med en utställning om »värdelösa pengar« går tankarna till de alternativa perspektiv denna reklam signalerade men utställningen inte levererade, på pengavärdets ständiga historiska förvandlingar och spegling av sin tids unika ekonomi. Också för en utställning med en strikt tidsram kring 1900-talet är samhällsförändringen som hyperinflationen kunde ha skildrat svindlande. Tänk bara på hur varukorgen som mäter inflationen förändrats och vad det säger om fenomenet såväl som samhället i stort.

Under 1910-talet när de första levnadskostnadsindexen framställs som senare ska uppgå i KPI efter Andra världskriget består varukorgen av ett fyrtiotal varor. Mjölk var verkligen en viktig vara i index då, maten uppgick till hälften av korgen. (Den utgör ofta tre fjärdedelar i historiska index, för tider innan 1900). I dagens index är maten inte ens en femtedel av en varukorg som nu innehåller över tusen varor med tjänster och boende som tunga poster istället.

Det är inte bara så att hyperinflation 1900 och 2000 är extremt olika uppmätt, den berättar om en väldig förändring i det samhälle som ger pengarna deras värde. En utställning med fokus på denna pengarnas och hyperinflationens helt olika historiska kontext hade kunnat berätta väldigt mycket spännande, inte bara om en annan tid utan kontraintuitivt just om vår nutid. De många fler varorna i helt nya katego-

Pengar kan idag köpa oerhört mycket mer varor och tjänster än i början av förra seklet, människor är i regel oerhört mycket rikare i denna bemärkelse. Men hyperinflation berör potentiellt också långt större del av försörjningsmöjligheterna.

rier berättar om ett samhälle som gjort allt mer av livet till varor som pengar kan köpa. Mycket av den omsorg, vård och sociala sammankomster som sköttes utanför pengarnas sfär 1900 ingår idag i den. Pengar kan idag köpa oerhört mycket mer varor och tjänster än i början av förra seklet, människor är i regel oerhört mycket rikare i denna bemärkelse. Men hyperinflation berör potentiellt också långt större del av försörjningsmöjligheterna.

Om man släpper 1900-tals-sargen och vågar tänka på pengarnas (o)värde över längre tid kunde en utställning om hyperinflation bli än rikare och mer underlig.

Låt mig framhålla Jacques LeGoffs böcker om Medeltidens pengar som en källa för perspektivets möjligheter. Han beskriver hur mynt i de medeltida städerna ofta var denominerade till värdet av en brödkaka som särskilt var avsedd att ges bort till tiggare. Det rådde allmän myntbrist. Social kredit fick vanligen varorna att snurra i en ekonomi dominerad av Caritas, givmildheten, inte profiten. Allt livsviktigt stod utanför marknadsekonomin, pengar kunde inte köpa det verkligt värdefulla. Det var en värld med värdelösa pengar mest hela tiden.

Skulle inte några sådana värdelösa mynt ha gett många alternativa vägar ut ur hyperinflationens hot än de som utställningen nu tycks erbjuda? Istället för att med alla medel upprätthålla förtroendet för Swedbanks privata kreditpengar genom nollränta, statlig inlåningsgaranti och framförallt en fortsatt vidgning av dessa pengars monopolisering av samhällslivets sfärer kunde kanske besökaren erbjudas fundera över andra lösningar?

Kanske den att helt tvärtom undandra vissa delar av livet från dessa bankkreditpengars organisering? Kanske genom att införa resiliens mot monetära chocker som hyperinflation genom alternativa lokala och regionala valutor med annan mekanik än förräntning och tillväxt? Kanske det känns svårt att frågå bankens diktat och diskurs när banken sponsrar? Kanske går det snart inflation i sådana museer, och annat kommer på modet?

Kanske blir ett mer egalitärt och sant historiskt perspektiv på pengar och deras användning modernt en dag?

DANIEL BERG är doktor i ekonomisk historia och återkommande skribent i Ordfront magasin. Han forskar för tillfället på konsumentprisindex.